

ЗАКАРПАТСЬКІ ВІЗІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

TRANSCARPATHIAN VISIONS OF MIKHAIL HRUSHEVSKY

Світлик Н.М.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Михайло Грушевський відома постать у культурному та науковому дискурсі, значна особистість для національної історії. Його наукові історичні здобутки важко переоцінити. Як автор комплексної праці «Історія України-Руси» він назавжди вписав своє ім'я в історичну науку. Коло наукових зацікавлень вченого було багатогранне, даний же нарис пропонує вивчити таку грань наукової діяльності М. Грушевського як його вклад у дослідження історії та культури Закарпаття. У статті аналізуємо праці вченого, в яких зачіпаються проблеми минулого Закарпаття, характеризуємо його погляди на історію краю, економічне та соціокультурне становище.

Ключові слова: білі хорвати, Закарпаття, комітати москвофільство, Австро-Угорська імперія.

Михаил Грушевский известная фигура в культурном и научном дискурсе, значительная личность для национальной истории. Его научные исторические достижения трудно переоценить. Как автор комплексной работы «История Украины-Руси» он навсегда вписал свое имя в историческую науку. Круг научных интересов ученого был многогранен, данный же очерк предлагает изучить такую грань научной деятельности М. Грушевского как его вклад в исследование истории и культуры Закарпаття. В статье рассматриваются труды ученого, в которых затрагиваются проблемы прошлого Закарпаття, характеризуются его взгляды на историю края, экономическое и социо-культурное положение.

Ключевые слова: Венгерская Русь, Закарпатье, москвофильство, Австро-Венгерская империя.

Mykhailo Hrushevsky is the prominent figure in the literary and scientific discourse, the significant personality of national history. The contribution of the Mykhailo Hrushevsky to historical science of Ukraine is not the lesser. This essay offers to explore such aspect of scientific activity of Mykhailo Hrushevsky as his contribution to the study of history and culture of Transcarpathia. In the article, the works of scientist devoted to analysis of sources from Transcarpathia are reviewed, his views on the history of the region, as well as economic and socio-cultural situation are characterized. Also defined role of Hrushevsky for cultural unity on both sides of the Carpathians, in a context when Western Ukrainian lands belonged to the Austro-Hungarian Empire.

Key words: Hungarian Rus, Transcarpathia, Russophilism, Austro-Hungarian Empire.

Постановка проблеми. У 2016 р. науковий світ відзначив 150 років від дня народження Михайла Грушевського (1866–1934) – одного з найвидатніших істориків України, вченого, який вписав своє ім'я у вітчизняну та зарубіжну науку, створивши національну історію. В українському і світовому історичних процесах часами появляються унікальні одиниці, які своєю діяльністю і здобутками творять цілу історичну епоху та безпосередньо впливають на історичний розвиток нації. До таких постатей належав і Михайло Грушевський, який побіч Тараса Шев-

ченка й Івана Франка, відносився до цих унікальних і геніальних людей, що створили цілу еру в історії України.

Метою статті є аналіз праць ученого, в яких зачіпаються проблеми минулого Закарпаття, характеристика його поглядів на історію краю, економічне та соціокультурне становище.

Виклад основного матеріалу. Доба Грушевського кінця ХІХ ст. – першої чверті ХХ ст. позначилася динамічним розвитком української національної культури і національно-державним відродженням української нації, що відбу-

валося у доволі складному політичному становищі. Україна і зараз перебуває у складних економічних і політичних умовах, зумовлених агресією Росії, що спровокувала війну на сході країни. У цей переломний період у житті української нації ще більше відчувається потреба призадуматися та оцінити творчу спадщину і діяльність М. Грушевського як засновника української новітньої національної історіографії, як батька української державності у 1917–1918 роках. Він, як історик і творець історії, заслуговує на повне та об'єктивне вивчення дослідниками.

В анналах української і світової історії М. Грушевський записаний як найвидатніший український історик, неперевершений організатор наукового життя і передовий суспільно-політичний діяч, засновник новітньої української історичної науки. Мабуть добре зрозумів значення Михайла Грушевського в українській і світовій історії Джеймс Вестфал Томсон, автор монументального нарису світової історіографії, який дав таку оцінку Грушевського та його творчості: «Його 9-томна історія, написана українською – це монумент ерудиції, справжня енциклопедія досліджень цілого покоління українських, російських і польських вчених. Цією працею Грушевський, який головував у парламенті, що проголосив Україну (тимчасово) у 1917 році, дав своєму народу наукову базу його національної ідеології» (Цит. за Винар Л.) [4, с. 176].

М. Грушевський також став архітектором нової моделі історії України, яка znana у сучасній історіографії, як історична схема Грушевського, ставши автором праці «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства». Вперше побачила вона світ у Санкт-Петербурзі 1904 року і стала загально визнаною схемою української історіографії до 1920-х років в Україні, а до 1939 року у Галичині та у головних еміграційних українських наукових осередках (Варшава, Прага, Берлін і інші). З часом звичайно ця схема української

історії була доповнена і самим ученим і його учнями.

Діапазон наукової творчості М. Грушевського надзвичайно широкий: крім історії, він досліджував допоміжні історичні дисципліни й археологію, історію української літератури, географію, соціологію, право, етнографію й інші науки. Творча спадщина історика включає також белетристику, поезію, драми і мемуаристику та літературну критику. Грушевський був також провідним українським публіцистом ХХ ст. і часто свої історіософічні й історіографічні концепції подавав у доступній формі у публіцистичних статтях, які мали винятковий вплив на тогочасне суспільно-політичне життя України.

Перу вченого належить близько двох тисяч наукових і науково-популярних праць, в яких досліджена історія та культура українського народу з давніх часів до початку ХХ століття. Серед них – 10 томів у 12 книгах «Історії України-Русі», 5 томів «Історії української літератури», численні монографічні дослідження: «Нарис історії українського народу», «З політичного життя Старої України. Розвідки, статті, промови» та інші, сотні наукових статей. У них учений не лише узагальнив наслідки досліджень своїх попередників, а й використав найновіші дані археології, етнографії, філології, опублікував великий документальний матеріал, виявлений в архівах України, Росії, Швеції, Польщі, ввів у науковий обіг величезну кількість нових фактів, що значно збагатило українську історичну науку і підняло її на європейський щабель.

Заслуга М. Грушевського і у тому, що він у своїх працях осягав і досліджував історію всіх українських земель, незалежно від того, під владою якої держави вони знаходились. Вчений збирав до купи і органічно поєднував усе, що стосувалося української національності, подавав історію свого народу як безперервний еволюційний процес. Учень М. Грушевського і видатний український історик Іван Крип'якевич писав: «Коли україн-

ська нація почувається тепер одноцільною й однодумною, то це у немалій мірі заслуга саме Грушевського» [2, с. 16].

Свій науковий інтерес М. Грушевський звернув і на Закарпаття, тим самим поєднавши цю українську землю з іншими. Не дивлячись на тодішню державну приналежність краю до Угорщини, вчений вказав на спільну історичну спадщину українців Закарпаття зі всією Україною. Для дослідження історії краю вчений широко використовував староруські літописи, угорські джерела та праці російських, українських, угорських, чеських, словацьких, німецьких та закарпатських істориків. У цьому плані його заслуга не тільки як дослідника краю, а й як історіографа історії Закарпаття.

Історію Закарпаття М. Грушевський пробує поєднати зі всеукраїнською історичною концепцією, висунутою в «Історії України-Русі», а саме:

1) Підкреслює органічну тяглість і єдність українського історичного процесу протягом усіх періодів історії України, починаючи від ранньої доби аж до найновішого періоду української історії у ХХ ст.;

2) Вказує, що історичний процес охоплював цілість діяння і життя українського народу на всій його території у контексті суспільно-політичного, культурного, релігійного, правного і державного розвитку.

3) Наголошує, що київська середньовічна держава, право, культура була витвором одної народності – українсько-руської, Московська (Володимиро-Московська – другої, російської).

4) Вважає, що найбільш раціональним у дослідженні Східно-Європейської історії є реконструкція і представлення кожної народності (народу) зокрема в її генетичнім приєднанні від початків аж до нині.

М. Грушевському належить ціла низка блискучих положень з історії Закарпаття. У таких працях, як багатотомній «Історії України-Русі», монографіях «Ілюстрована історія України», «Очерк истории украинского народа», «Як жив україн-

ський народ», «Про старі часи на Україні», також в окремих наукових статтях, таких як «Справа українського університету у Львові», «Справа українських кафедр та інші наукові потреби», вчений зачіпає цілий ряд актуальних проблем з історії закарпатського краю. Вивчення різноманітних джерел та літератури допомогло вченому побачити за уявною одноманітністю ціле розмаїття складових частин історії Закарпатської України як єдиного загальноукраїнського процесу.

Одна з найперших проблем карпатоукраїніки, до якої звертається М. Грушевський стає питання автохтонності слов'ян у карпатському регіоні, яке не втрачає актуальності і у наш час. Для вирішення проблеми автохтонності місцевого населення М. Грушевський звертається до джерел, а саме «географії руських племен» Нестора у його «Повісті временних літ». Останній говорить про заселення Карпатських гір племенами білих хорватів. Грушевський критично вивчає джерела і подає своє бачення проблеми хорватів. Зокрема він приходить до висновку, що у період великого переселення народів закарпатська земля прийняла щедро не один народ. Вчений говорить про племена даків, кельтів та інших. Використовуючи письмові пам'ятки, твори арабських та візантійських авторів, М. Грушевський дає досить правильну схему розселення різних народів на території Закарпаття.

Разом з тим, учений вказує те, що джерела, які містили звістки про хорватів, були надзвичайно скупі. Зокрема: «Повість минулих літ» <...> нічого не каже де ті хорвати жили, і нема ніяких певних вказівок на якесь хорватське плем'я, якусь хорватську територію у нас...» [8, с. 210]. Виходячи з літописного опису про розселення східних слов'ян, вчений приймає до уваги літописне твердження, що на заході за дулібами сиділо руське плем'я хорватів. Він підкреслив, що це положення опирається на звістку візантійського історика Костянтина Порфірородного про Білу Хорватію. М. Грушевський вказує, що «...виходячи зі звістки про руських хор-

ватів (властиво здогадів про їх осад) і звістки Костянтина, що на білих хорватів нападають печеніги, припускають звичайно Білу Хорватію, що тягнулася по Карпатському підгір'ю від басейну Лаби над верхній Дністер (або як приймають інші – на полудневім згір'ї Карпатів у теперішній Угорщині)» [8, с. 211].

Учений зауважує, що сукупність історичних джерел мають підсилити або замінити археологічні знахідки. І тому, будучи істориком чесним і справедливим, він констатував, що питання про білих хорватів слід вважати відкритим, бо «...сумнівна річ, чи було українське плем'я зване хорватами і не знати, де воно сиділо» [8, с. 213]. Та головний висновок для М. Грушевського полягав зовсім в іншому: «... яке плем'я мешкало на підгір'ї Карпатським і у Галичині, літописці не кажуть. Але і там і тут мешкали також українські племена, або краще сказати – східно-полудневі племена слов'янські, з котрих вийшов нинішній український народ» [7, с. 36].

Таким чином, академік зробив висновок, що населення, яке заселяло Закарпаття, є українським, автохтонним. В «Історії України-Русі» вчений писав: «Русини в Угорщині такі ж давні осадники, як і Угри, що у Карпатських горах вони жили вже від непам'ятних часів – коли ще Угри мандрували до Угорщини» [8, с. 223].

Також у першому томі багатотомної «Історії України-Русі» історик широко досліджує українське розселення на західних кордонах. Вказуючи на територію, яку заселяла українська людність Закарпаття у давнину, вчений наголошує, що з обох сторін Карпат живуть українці. Він пише: «Сучасна етнографічна українська територія виступає далеко на захід узьким клинцем, затиснена між польською і словацькою людністю. Клинцем сей майже досягає верхів'я Дунайця й звідси границя йде у північно-східнім напрямі, займаючи верхів'я Попрада, Ропи, Вислоки й до Сяну... На полудні від Карпат українські осаді зачинаються

також від басейну Дунайця, вже порозриваною і обтятою словацькою колонізацією українські осаді йдуть по згір'ям Карпатів вздовж угорської границі над Попрадом, по верхів'ям Ториці, Топді, Ондави, Лаборця, аж над Угом починається більше неперервна українська територія, що йде далі між Карпатським хребтом та верхньою Тисою й її притокою Вишевою, поки не зустрічається на верхів'ях Вишеви, Бистриці, Молдови з волоською колонізацією» [8, с. 213-214].

Не залишає поза увагою М. Грушевський і інше важливе питання – політичну приналежність Закарпаття. Вчений чітко висловлюється про те, що Закарпаття певний час входило до складу Київської Русі. Вчений допускається і такої думки, що Закарпаття у IX столітті було у залежності від Велико-Моравської держави, а вже з X століття залежало від Київської Русі. Тільки з середини XI століття ці землі потрапили у залежність від Угорщини. Він писав: «Підгірська карпатська країна остаточно ввійшла до складу Угорської держави ледве чи скоріше XI ст.; перед тим вона, разом з галицьким підгір'ям, могла, бодай часами входити у коло політичного впливу Києва. Але з XI ст. належала вона до Угорщини певно, і Карпати звуться на Русі Угорськими горами вже у кінці XI і на початку XII століття, з огляду на їх політичну приналежність, тим часом як Угрин Кеза, XIII ст. зве їх «Руськими горами» – з етнографічного погляду, чи може з огляду на Закарпатську, Галицьку Русь» [8, с. 224].

Опрацювавши всі наявні на той час документи, М. Грушевський вважає, що першими авторитетними доказами про владу угорського короля над руськими землями є повідомлення німецького літописця від 1031 року про смерть сина короля Стефана Генріха, якого називає «князем руським». Через століття, теж німецький літописець, говорить про «руську марку» Угорщини, де перебував угорський король.

Ще одна з актуальних подій з давньої історії Закарпаття стосовно приналеж-

ності краю до Галицько-Волинського князівства. Зокрема, деякі науковці твердять, що у 1281–1321 рр. частина території Закарпаття знаходилася під владою галицько-волинського князя Лева. М. Грушевський теж не обійшов мовчанням цей історичний факт. В «Ілюстрованій історії України», посилаючись на угорські, чеські, польські й німецькі джерела, вчений стверджував, що Лев «...пробував заволодіти... закарпатською угорською Україною, користуючись з замішань на Угорщині, і, здається якийсь час володів нею, бо в однім документі Григорій, надзупан бережської столиці називав себе його урядником» [7, с. 127]. Разом з тим, вчений писав, що придбані Левом Даниловичем закарпатські території були незначними.

М. Грушевський у своїх працях звернув увагу також на таке важливе питання – як проблему етнічної назви закарпатців. Досліджуючи етнічні назви по всій Україні, вчений висловлює досить цікаві думки з приводу назв «русини», «українці». Для нього не викликало сумнівів, що «різномірність цих назв не має особливого значення, бо покриває поняття саме по собі ясне; вона цікава тільки як характеристичний прояв тих історичних перемін, які прийшлося пережити сьому народові» [10, с. 98-99].

Далі М. Грушевський пише, що нема вини українців у тому, що вони були покинуті на «різдоріжжі політичного життя», «як безборонна, беззахисна здобич для заборчих апетитів» [3, с. 28]. Непрохані гості намагалися довести українцям, що вони «руснаки», «карпатороси», «угроси», хто завгодно, тільки не українці, а земля, на якій вони живуть з давніх часів «земля без імені». Терміни «українець», «український» були фактично заборонені. Можливо саме тому на Закарпатті і на західноукраїнських землях терміни «Русь», «руський» ще й досі у повній силі затрималися [3, с. 28].

Ще однією важливою проблемою, яку у своїх працях порушує М. Грушевський є територіально-адміністративний устрій

Закарпаття. Край у складі Угорщини не мав окремої державності. Вчений вказував, що сформований у XIII столітті поділ Угорщини на комітати або жупи, поширився і на Закарпатську Україну. Уже на початку XIII століття у документах зустрічаються назви комітатів: Спішський, Шаришський, Земплинський, Березький, Угочанський, але їх кордони не були ще кінцево встановлені. Найпізніше був сформований Мараморошський комітат, хоч сама назва Мараморош зустрічається у документах на межі XII–XIII століття. До утворення Мараморошського комітату землі по верхній Тисі зачислялись то до Угочанського то до Бережського комітатів, і тільки у другій чверті XIV століття сформувався остаточно Мараморошський комітат.

Важлива проблема, яку також порушив М. Грушевський – це стан національних відносин. Дослідник зізнається, що цю проблему йому так і не вдалося вирішити. Дійсно, про рівень національних відносин XIII століття важко судити, бо зовсім відсутні документи, які б характеризували взаємовідносини різних народностей, які вже тоді проживали у краї. М. Грушевський впевнений лише в одному – головна етнографічна маса русинів була зосереджена в основному у гірських районах. Виходячи з догадки про те, що, якщо «угорська народність була правительственною, зверхнею, а руська підвладною і провінціальною», він робить висновок, що вище урядництво і пани були переважно мадярські. Бували тут й русини, але, певно, значно рідше [9, с. 501].

Досліджуючи історію закарпатського краю, М.С. Грушевський звертає увагу на спільність місцевих українців з українською людністю Галичини й Надніпрянської України. Так, у праці «Як жив український народ» він наголошує, що «... край, де наш народ живе, звемо Україною, а народ українцями. З давніх часів він звався Русь, а люде – русини; так і досі звать себе здебільшого наші люде у Галичині та на Угорщині – русини, руснаки <...> і на Угорщині, під горами Карпат-

ськими, де міста Ужгород і Мукачів, теж наші люде» [14, с. 9]. Аналогічні думки М. Грушевський висловив у праці «Хто такі українці і чого вони хочуть»: «Україною ми називаємо край, де більшість має український народ, себто, де українців живе більше, ніж якого-небудь народу. Коли порахувати українців і неукраїнців, то виходить, що українці мають більшість на просторони від середини Карпатських гір до середини північного Кавказу, і від Чорного моря до ріки Прип'яті. Українська земля окружає широким поясом північне узбережжя Чорного моря, приблизно на тисячу, а місцями і на півтори тисячі верств вздовж, а 700-900 верств вшир <...> На сій землі, український народ, або краще сказати – ті люде, від яких пішов теперішній український народ, бо вони себе звали давніше різними іншими йменнями, – живуть не менше як на півтори тисячі літ» [13, с. 109-110]. Таким чином, М. Грушевський чітко притримується ідеї соборності всіх українських земель, включаючи до них і ті, які «на порозі нової України» належали різним імперіям.

Велику увагу М. Грушевський приділяє і питанню культурного життя краю. Зокрема, у другому томі «Історії України-Русі» він вмістив замітку «Історична література Угорської Русі». Тут він подає характеристику розвитку науки і культури Закарпаття. М. Грушевський вказує на низький культурний рівень русинів, однак віддає належне тим працям, які вже на той час були видані тут. Зокрема він пише: «Література історії Угорської Русі не бідна титулами, бідніша своєю вартістю». Історик вказує на наявність великої кількості історичних праць про Закарпаття і згадує авторів і їх праці. Зокрема Д. Бабиловича, М. Лучкая, К. Мейсароша, Г. Бідермана, І. Дулішковича та інших. Тут же М. Грушевський пише: «На сім спинилася та література. Але є крім того чимало монографій, давніших і новіших присвячених чисто комітатам залюдненим русинами, чи то поодиноким місцевостям, виданих осібно і в місцевих

періодичних виданнях. Досі цінні старі монографії Сірмая: 1804 і 1798 років... Для столиць Ужської і Бережської: Мейсарош «Історія Унгвара» (1861), «Історія Мункача» (1861) та інші» [9, с. 581]. У цій же замітці М. Грушевський вказав на наявність рідкісних матеріалів з історії Закарпаття XII-XIII ст., що містяться у багатотомних збірках документів, які публікувалися в Угорщині у XIX ст. під редакцією Г. Феєра (1829–1841), Г. Вензеля (1860-1874), І. Мігалі (1900), а також в архівах знатних родин [9, с. 583].

М. Грушевський подав також детальну характеристику релігійного життя краю. Він вважав віру на Закарпатті одним проявом національності русинів: «Одиноким проявом національним і разом єдиним національним зв'язком була тут віра, як і сусідній Галичині. Довгий час закарпатські землі одначе не мали своєї організованої православної церкви, мабуть стояли під зверхністю перемишських владиків, що й пізніше не раз розтягають свої впливи на закарпатські парафії. Відомостей про церковне життя з давніх століть також маємо дуже мало: вони стають трохи багатші тільки з часів унії і боротьби з нею викликаної, і тоді вперше кидають світло на тамошнє життя. З пам'яток письменності XVII–XVIII століть бачимо, що закарпатські землі жили одним спільним духовним життям із сусідніми галицькими землями: ті самі твори й рукописи поширювалися тут і там, і така спільність між ними, розуміється, мусила існувати й раніше» [7, с. 438].

У своїх працях М. Грушевський не раз наголошує й на тому, що релігійними центрами на Закарпатті для українського населення були в основному монастирі: св. Миколая на Чернечій горі у Мукачеві у Березькому комітаті і св. Михайла у Грушеві Мараморошського комітату. М.С. Грушевський не погоджується з тими дослідниками, які заснування Мукачівського монастиря пов'язують з приходом на Закарпаття подільського князя Федора Корятовича. Що стосується останнього, то історик зазначав: «Федір

Корятович забрався на Угорщину, з якою його уже перед тим зв'язували якісь блидше нам неясні зв'язки. Від короля одержав він Мукачів в державу і володів нею до смерти, справляючи також уряд бережського надзупана, але при тім не покидав свого титула князя подільського. Умер в р. 1414. З його побутом на Угорській Русі зв'язалася потім легенда про руську колонізацію угорського підгір'я» [7, с. 438-439]. Також вчений вважав Ф. Корятовича вагомою історичною особою, який поклав початок не тільки різних національних інституцій, а й самого часткового заселення краю. Багато істориків саме від нього і приведеної ним дружини виводили українське розселення за Карпатами. М. Грушевський, даючи в основному позитивну оцінку діяльності Ф. Корятовича в історії краю, вважав, що Мукачівський монастир заснований набагато раніше, і тільки потім його стали виводити з часів Корятовича та нібито подарованої ним спеціальної грамоти. Щодо Грушівського монастиря, вчений вважав, що його історія теж ведеться здавна – з часів ще передтатарських. У кінці XIV століття Грушівський монастир одержав від патріарха ставропігійні права і його ігумени мали зверхню владу над церквами і духівництвом у столиці Мараморошській і Угочській, замість владиків [7, с. 439].

М. Грушевський подає також ґрунтовну характеристику заснування і діяльності Мукачівської єпархії. Хоча перша звітка про заснування Мукачівської єпархії відноситься до 1490 року, М. Грушевський вважав, що час її заснування слід віднести до другої половини XVI століття. Дослідник твердить, що «... трудне було її існування, бо ті монастирські маєтки, з яких владики могли мати дохід, заграблені були під час розрухів XVII ст., і єдиним доходом владиків були оплати за ставлення священників і річна данина від них. Єпархія обіймала все закарпатське підгір'є; в XVII в. тут рахували 200 тис. православних і коло 400 священників, однак се духовенство розкидане було нерівно-

мірно: були села без попа, а були такі, де сиділо їх по кілька» [7, с. 439]. М. Грушевський підкреслює низький освітній і культурний рівень церковнослужителів з Угорської Русі, необізнаність народу у церковних справах. У своїй «Ілюстрованій історії України» вчений пише: «За нестачею скільки небудь порядних шкіль духовенство було темне, наповняло ся ріжними захожими людьми з Галичини і Молдави. Просвітній рух кінця XVI в. не видко аби захопив закарпатську Україну. Є звістки про друкарню в Грушівському монастирі, але досі нема новітших відомостей про неї. Як доносили католицькі духовні –... нарід в справах віри був зовсім темний...» [7, с. 439].

Звісно, що М. Грушевський торкається і проблеми запровадження унії на Закарпатті. І хоча церковна унія була проголошена у Закарпатті 1646 р., М. Грушевський вважав, що вона почала укріплюватися у краї з кінця XVII ст., коли Австрія зміцнила свої позиції у східній Угорщині і за допомогою австрійського уряду церковна унія стала швидко поширюватися у Західній частині Угорської України, у столицях Бережській, Ужанській і далі на заході. Однак, як пише вчений, поширювалася унія не так легко, а лише через насильство: «Поширювалася однак не стільки добрими способами, скільки насильствами, воєнною силою, ріжними тяжкими карами на тих, що верталися на православ'є» [7, с. 441].

У своїх працях М. Грушевський дає також характеристику революції 1848 року та її впливу на Закарпаття. Зокрема, дослідник вважає, що дана революція була найважливішою подією середини XIX століття і вона «...глибоко зворушила місцеве життя» [7, с. 496]. М. Грушевський пише: «Глибокі потрясення, які заважили на всім пізнішій житті її, прийшло ся пережити в 1848 році Україні Угорській. Велике повстання підняте для визволення Угорщини від австрійського панування було задавлене завдяки воєнній помочі, присланій Росією австрійському цісареві, і австрійське правительство, щоб

ослабити Угрів, готове було підтримати народности Угорщини, подавлені досі угорським пануванням – в тім і угорських Українців» [7, с. 497]. Серед тогочасних закарпатських суспільно-політичних діячів, М. Грушевський високо оцінив діяльність Адольфа Добрянського, хоч і зауважив, що він «...міг би відкрити нову добу в житті угорської України, якби зостався на національному ґрунті» [7, с. 497].

Як і більшість тогочасної галицької інтелігенції, М.С. Грушевський вважав, що національному відродженню на Закарпатті завадили москвофільські настрої А. Добрянського і та політика, яку він проводив. Зокрема, дослідник пише: «Все це обіщувало дуже гарні наслідки – але все напсувало русофільство Добрянського; він був прихильником всеросійського єдинства, і замість української мови заводив російську, ширив російський вплив. Тому угорська аристократія, здобувши собі назад вплив в державі, під вражінням російської окупації, що знищила її пляни, першим ділом звернула ся проти Добрянського. Його скоро відсунено від усього, а все що пахло русофільством на Україні Угорській, – взято під гострий і підозрілий догляд» [7, с. 497-498].

М. Грушевський вважав, що саме москвофільські позиції закарпатської інтелігенції призвели до надзвичайного занепаду культурного життя краю: «Тим часом під впливом Добрянського вся тутешня інтелігенція пішла сею русо-

фільською стежкою і тепер під гострим угорським доглядом присіла й залишила майже всяку діяльність. На народній українській основі працювати не хотіла, на російській – не сміла, і так по тім бурхливим руху 1849 року наступає тут на довго – по нинішній день застій і мертвота – гірші, ніж де небудь на українській землі» [7, с. 498].

Висновки. Ось таким проблемам з історії Закарпаття приділив увагу відомий історик М. Грушевський. Найголовнішим є те, що вчений органічно поєднав історію краю з історією всієї України, вказавши на їх етнічну і культурну спорідненість. Історичний процес та й історична наука не стоять на місці. У світлі сучасних наукових дискусій та побудови нових історичних концепцій, багато у чому погляди М. Грушевського переглянуті і доповнені. Та не дивлячись на це в основному можна погодитися з видатним дослідником Ярославом Дашкевичем, який в опублікованому аналізі історичної спадщини М. Грушевського писав: «Подвиг М. Грушевського, як автора «Історії України-Русі», індивідуального твору, подібним до якого може похвалитися небагато націй світу, не повторив і не продовжив ні один з пізніших українських істориків. Правда, перешкоджала підневільність їхнього існування, часто трагічний їхній кінець. Михайло Грушевський залишається найбільшим істориком України» [4, с. 177].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вегеш М. Грушевський Михайло / Микола Вегеш / Історичні дослідження: Українська історична наука в біографіях і портретах. – Ужгород, 2000. – Т. 5. – С. 29 – 54.
2. Вегеш М.М., Горват Л. В. Михайло Грушевський: деякі аспекти наукової і політичної діяльності. / Микола Вегеш. – Ужгород, 1998. – 37 с.
3. Вегеш М., Пальок В. М. Грушевський (1866 – 1934) / Микола Вегеш та ін. / Вчені, письменники і політичні діячі про Україну. Збірник наукових праць. – випуск 1. – Ужгород, 1996. – С. 22 – 40.
4. Винар Л. Михайло Грушевський в історії України. / Любомир Винар / Наукові записки. – Серія «Історичні науки». – Випуск 21. – 2013 – С. 176 -181.
5. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (у 50-ліття смерті 1934-1984) / Любомир Винар/ Історія і сучасність. – С. 85-112.
6. Данилюк Д. Д. М. С. Грушевський про наш край / Дмитро Данилюк / Закарпатська правда, – 1992. – 27 жовтня. – № 95. – С. 3.
7. Грушевський М. Ілюстрована історія України. / Михайло Грушевський. – К., 1990. – 524 с.

8. Грушевський М. С. Історія України-Руси / Михайло Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – Т.1. – До початку XI віка. – 648 с.
9. Грушевський М. Історія України Руси / Михайло Грушевський. – К.: «Наукова думка», 1992. – Т. 2. XI – XIII вік. – 643 с.
10. Грушевський М. Історія України-Руси / Михайло Грушевський. – К.: «Наукова думка», 1993. – Т. 3. До року 1340. – 588 с.
11. Грушевський М. Очерк истории украинского народа. / Михайло Грушевський. – К.: «Либидь», 1990. – 398 с.
12. Грушевський М. Твори у п'ятидесяти томах. / Михайло Грушевський. – Серія історичні студії та розвідки (1895 – 1900). – Львів: «Світ», 2004. – 675 с.
13. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. / Михайло Грушевський. – К., 1991. – 240 с.
14. Грушевський М. Як жив український народ. / Михайло Грушевський. – К.: «Веселка», 1992. – 112 с.
15. Тельвак В.В. П'ять ювілеїв Михайла Грушевського / Віталій Тельвак / Український історичний журнал. Випуск 2. – 2016. – С. 4-50.
16. Фенич В. І. Релігія та церква в житті й творчості Михайла Грушевського / Володимир Фенич / Спадщина великого українця. – Ужгород, 1997. – С. 95 – 103.